

Surdopedie

Speciální pedagogika osob se sluchovým postižením

Literatura - surdopedie

- Horáková, R. (2011) *Surdopedie*. Brno: Paido.
- Horáková, R. (2012) *Sluchové postižení. Úvod do surdopedie*. Praha: Portál.
- Klenková, J. et al. (2014) *Inkluze žáků s narušenou komunikační schopností a žáků se sluchovým postižením*. Brno: Masarykova univerzita.

Surdopedie

- **Surdopedie** (z latinského surdus – hluchý, řeckého paideia – výchova).

Je speciálněpedagogickou disciplínou, která se zabývá podporou, edukací, výchovou a rozvojem jedinců se sluchovým postižením po celý život.

Do roku 1983 byla edukace dětí a žáků se sluchovým postižením zahrnována do komplexního oboru speciální pedagogiky – logopedie.

Rozvojem poznání stále větších odlišností v metodice práce a charakteru pojetí cílů v obou oborech a **především akceptací osob se sluchovým postižením jako jazykové a kulturní minority** vedly ke vzniku **surdopedie** jako samostatné speciálněpedagogické disciplíny.

Surdopedie

- Surdopedie je součástí vědního oboru speciální pedagogika.
- Kooperuje se speciálněpedagogickými obory, obecněpedagogickými, biologickými, psychologickými, sociologickými a filozofickými obory.
- Z medicínských oborů úzce souvisí s pediatrií, otorinolaryngologií (ORL) a foniatrií.
- Předmětem oboru jsou děti, žáci a osoby se sluchovým postižením, jejich rodiče, speciální pedagogové-surdopedi.
- Rozhodování a rozhodnutí o jednotlivých postupech, krocích a celkovém směřování výchovných (edukačních) aktivit patří rodičům.

Sluchové postižení

- Sluchové postižení je jedním z nejrozšířenějších somaticko-funkčních postižení.
- Objektem **surdopedické intervence** jsou osoby se sluchovým postižením, v mnoha případech i osoby s dalším přidruženým postižením – hluchoslepí, neslyšící s poruchou autistického spektra, neslyšící s mentálním postižením.
- Označení **sluchové postižení** se týká heterogenní skupiny osob, která je diferencovaná podle **stupně** a **typu sluchového postižení**.
- Termín zahrnuje základní kategorie osob: **neslyšící, nedoslýchavé, ohluchlé**.

Cíl

- Hlavní cíl pedagogiky osob se sluchovým postižením spočívá ve zprostředkování komunikačních kompetencí.
- Jedná se o získání **přiměřené řečové, komunikační a sociální kompetence** pro osvojení kulturních hodnot a pro vybudování nezávislé existence dané osoby se sluchovým postižením.

Klasifikace sluchových poruch a vad

Kritéria určující dělení sluchových poruch jsou mnohočetná. Pro vymezení jednotlivých skupin osob se sluchovým postižením můžeme vycházet z dělení sluchových vad **podle: místa vzniku** sluchového postižení, **období** a **stupně**.

Místo vzniku

- **Periferní nedoslýchavost (hluchota)** se dělí na:
 - **Převodní** – sluchové buňky jsou v pořádku, ale nejsou stimulovány zvukem, protože jeho přenosu brání nějaká překážka ve středouší. Příčiny: zvětšená nosní mandle, opakované záněty středního ucha, otoskleróza či perforace bubínku.
 - **Percepční** – při poškození vnitřního ucha, sluchových buněk či sluchového nervu. Dělení percepčních vad: **kochleární** – porucha přeměny zvuku v elektrický signál ve vnitřním uchu a **retrokokleární** – porucha vedení zvukového signálu VIII. hlavovým nervem a sluchovou dráhou v mozkovém kmeni. Percepčních poruch je víc a jsou závažnější.
- **Smíšenou** – při jejím vzniku se v různém stupni a zastoupení kombinují příčiny způsobující poruchu převodní a percepční.

Klasifikace sluchových poruch a vad

- **Centrální nedoslýchavost (hluchota)** – zahrnuje komplikované vady způsobené různými procesy, které postihují korový a podkorový systém sluchových vad. Jedná se o nesprávné zpracování zvukového signálu v mozku.

Období vzniku sluchového postižení

1. Vrozené (dědičné-hereditární) vady sluchu

- **Geneticky podmíněné sluchové vady** – téměř z 80-90 % jsou způsobeny autozomálně recesivní formou onemocnění, méně se vyskytují poruchy sluchu s autozomálně dominantní formou.
- **Kongenitálně získané sluchové vady** – z hlediska času je můžeme dělit na prenatálně vzniklé, jejichž etiologie je způsobena negativními vlivy na plod v průběhu těhotenství a perinatální, vzniklé v důsledku protrahovaného porodu, asfyxie, nízké porodní hmotnosti.

Klasifikace sluchových poruch a vad

2. Získané vady se dělí:

- **Získané před fixací řeči** (prelingválně) – tj. do 6. roku života dítěte – vady sluchu mají různý dopad na komunikační možnosti, řeč se nerozvíjí a dochází k rozpadu získaných řečových stereotypů.

Etiologie: infekční choroby, traumata, úrazy hlavy, poškození mozku, onkologická onemocnění, opakované záněty středního ucha

- **Získané po fixaci řeči** (postlingválně) – tj. po 6. roce života a jeho průběhu.

Etiologie: stařecká nedoslýchavost, poranění v oblasti hlavy a vnitřního ucha, dlouhodobé působení silné hlukové zátěže, toxiny, jedy.

Klasifikace sluchových poruch a vad

Klasifikace sluchových vad podle stupně postižení

- Lehká nedoslýchavost
- Středně těžká nedoslýchavost
- Těžká nedoslýchavost
- Praktická hluchota
- Úplná hluchota

Diagnostika sluchových vad a význam screeningu sluchu u novorozenců

Diagnostikou sluchu se zabývá medicinský obor audiologie.

- Včasná intervence a poskytování sociální služby rané péče úzce souvisí s časným odhalením sluchové vady.
- Má velký vliv na optimální působení na dítě a na ideální dopady následně poskytnuté rané péče u dítěte.
- V ČR je zaveden celoplošný novorozenecký screening sluchu.
- Při realizaci screeningu se používá vyšetřovací metoda OAE, kterou lze realizovat hned u novorozenců.
- Při vyšetření se zkoumá, zda sluchové buňky ve vnitřním uchu jsou funkční (výbavné otoakustické emise).

Sluchová protetika

Kompenzační pomůcky představují široký soubor speciálních zesilovacích elektroakustických přístrojů, které umožňují osobám se sluchovým postižením překonat jeho následky.

Technické pomůcky lze třídit podle nejrůznějších hledisek – protetické (náhradní), kompenzační, rehabilitační a reedukační.

- Pomůcky usnadňující vnímání mluvené řeči

U osob s nedoslýchavostí – sluchadla, osobní zesilovače, indukční smyčky, pomůcky pro zesílení televize a pro zesílený poslech telefonu.

U osob neslyšících –

- kochleární implantát – představuje nitroušní elektronickou smyslovou náhradu, která přenáší sluchové vjemy přímou elektrickou stimulací sluchového nervu uvnitř hlemýždě vnitřního ucha
- vibrotaktilní a elektronické pomůcky – signalizační pomůcky, vibrační a světelné budíky, hodinky a minutky.

Sluchová protetika

Pomůcky usnadňující tvoření mluvené řeči – logopedické pomůcky
artikulační zrcadlo, špátle, sondičky

Pomůcky motivující ke čtení – teletext, skryté titulky

Pomůcky usnadňující získávání informací – televizní technika, počítače,
multimediální programy, internet, mobilní telefon

Komunikační formy osob se sluchovým postižením

Odlišnost komunikačních kompetencí nebo také způsob komunikace je nejvýznamnějším důsledkem sluchového postižení.

Omezení možnosti vnímat a rozlišovat zvukové podněty a chápat jejich význam se projeví potížemi v oblasti osvojení a využití orální řeči, která je prostředkem sociálního kontaktu a zdrojem poznání.

Osoby se sluchovým postižením těžšího stupně většinou používají jiný komunikační systém a z toho mohou vznikat obtíže v dorozumívání v rámci majoritní společnosti.

Komunikační formy osob se sluchovým postižením

Základní komunikační systémy osob se sluchovým postižením:

- Audioorální komunikační systém – osoba využívá jazyk majoritní slyšící společnosti
- Vizuálněmotorický – osoba využívá především znakový jazyk, znakovaný jazyk nebo prstovou abecedu.

Znakový jazyk – základní dorozumívací prostředek osob se sluchovým postižením: ...přirozený jazyk a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálněpohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu.

Komunikační formy osob se sluchovým postižením

Znakovaná čeština – je vizuálněmotorickou formou dorozumívání, které je závislé na jazyce mluveném v ČR.

Je definován jako: ...uměle vytvořený jazykový systém využívající gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány odpovídající znaky českého znakového jazyka.

Oba termíny jsou v zákoně o znakové řeči zahrnuty pod společným názvem **znakovaná řeč**.

Osoby se sluchovým postižením mají právo být vzdělávány v tomto jazyce.

Raná intervence u dětí s těžkým sluchovým postižením

Podpora jedince se sluchovým postižením by měla mít komplexní charakter.

- **Cílem** je maximální rozvoj osobnosti dítěte se sluchovým postižením a jeho úspěšná socializace.

Raná péče pro děti se sluchovým postižením je zajišťována v rámci sociální služby rané péče.

Cílem rané péče je zaměření na podporu celé rodiny s dítětem s postižením.

- Vybavit rodiče informacemi a dovednostmi, aby mohli aktivně působit na snižování míry negativních vlivů zdravotního postižení dítěte
- Podpořit aktivity vedoucí k co nejvyšší míře integrace dítěte i rodiny do běžného života
- Podporovat přípravu dítěte pro následující stupeň výchovně-vzdělávací soustavy.
- Rané péče poskytuje svým klientům psychologické, pedagogické a sociální poradenství, cíleně se zaměřuje na podporu psychomotorického vývoje dítěte.

Vývoj dítěte s postižením sluchu v kojeneckém a batolecím období

- Čím dříve sluchová vada vznikne, tím závažnější jsou její důsledky.
- Celkový vývoj dítěte nejvíce omezují vrozené nebo prelingválně vzniklé percepční vady.
- Rozdíl mezi dítětem se sluchovým postižením a intaktním dítětem je v prvním roce málo zřetelný.
- Některé odlišnosti v reakcích novorozence a kojence, které mohou vést rodiče k podezření na poruchu sluchu:

Nereaguje úlekem, pohybem, pláčem na neočekávané zvuky (houkačka, klíče).

Neprobudí se, když je kolem hluk.

Nenapodobuje zvuky v okolí.

Neotáčí hlavu ve směru zvuku.

Plačící dítě nelze utiшит pouhým hlasem.

Vývoj řeči a sluchového vnímání v raném věku

- Dítě v období 6-12 měsíců
- Neukáže na známou osobu či věc
- Dítě nežvatlá nebo po předchozím žvatlání ustává
- Ani ve věku jednoho roku nereaguje na výzvy udělej pa, paci, paci, pokud mu pohyb nepředvedeme
- Dítě v období 12 měsíců až 2 roky
- Neobrací se ve směru na zavolání
- Nevěnuje pozornost zvukům z okolí
- Nezačíná s napodobováním a užíváním jednoduchých pojmenování pro známé osoby a věci
- Nereaguje úlekem, pohybem, pláčem na neočekávané hlasité hluky
- Nemluví stejně jako ostatní děti
- Nesleduje televizi
- Nezlepšuje se mu porozumění řeči a nerozvíjí slovní zásoba
- Vývoj řeči, stejně jako vývoj sluchového vnímání, probíhá ve stadiích, která po sobě následují s určitou časovou variabilitou.
- Přípravné (předřečové) období vývoje řeči
- Stadia vlastního vývoje řeči

Okruh dětí se sluchovým postižením v předškolním období

- V předškolním věku by mělo dojít k určitému osamostatňování. Neslyšící dítě nedokáže kontrolovat blízkost matky jinak než zrakově, a proto se může zvyšovat potřeba kontaktu s ní.
- Skupina dětí se sluchovým postižením je velmi heterogenní, proto je důležité zohledňovat tento fakt ve vztahu k volbě vhodného přístupu k rozvoji jejich osobnosti.

Podle toho, jaký typ sluchového postižení jedinec má, vyžaduje určitý způsob komunikace.

- První skupinu tvoří **děti s těžkým stupněm** sluchového postižení, které preferují komunikaci ve znakovém jazyce.
- Druhou skupinu představují děti, které jsou **nedoslýchavé**, sluchovou vadu mají kompenzovanou sluchadly a zvládají komunikaci v mluveném jazyce.
- Do třetí skupiny spadají děti s **kochleárním implantátem**.

Specifika vzdělávání dětí se sluchovým postižením v předškolním věku

- Předškolní vzdělávání dětí se sluchovým postižením probíhá v běžné mateřské škole nebo v mateřských školách pro sluchově postižené.
- MŠ pro sluchově postižené plní cíle diagnostické, a to ve spolupráci s SPC.
- Činnosti jsou zaměřené na rozvoj komunikace, pohybové aktivity, grafomotorická cvičení a cvičení na rozvoj zrakové percepce, pravolevé orientace, sluchovou výchovu, dechová a artikulační cvičení, výtvarné činnosti, vyprávění pohádek ve znakovém jazyce a s důrazem na orální vyjadřování, dramaturgii pohádek, matematické představy rozvoj slovní zásoby a rozumovou výchovu.

Podmínky pro předškolní vzdělávání dětí se sluchovým postižením

- Rámcové cíle a záměry předškolního vzdělávání jsou pro vzdělávání všech dětí společné.
- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání formuluje klíčové kompetence, které by měly děti dosáhnout na konci školní docházky do mateřské školy.
- U dětí se sluchovým postižením je třeba odlišit výkon v oblasti nonverbálních rozumových schopností od úrovně verbálních rozumových schopností.
- Diagnostiku školní zralosti provádí PPP nebo SPC. Je třeba vyšetřit i úroveň verbálních schopností a komunikačních dovedností.

Způsoby a formy práce s dítětem se sluchovým postižením v předškolním věku

- Rozvoj obsahové stránky řeči – pro rozvoj komunikace je třeba používat všechny dostupné komunikační prostředky včetně znakového jazyka.
- Užívání znakového jazyka – umožní rodičům i pedagogům předat neslyšícím dětem množství informací o světě, srovnatelně se slyšícími dětmi.
- Výuka čtení pomocí globální metody – rozvoj obsahové stránky řeči je úzce propojen se sluchovou výchovou a s odezíráním. Jednou z možností je využít tzv. globálního čtení.
- Komunikace s dítětem se sluchovým postižením – je třeba využívat od mala co nejvíce jednoduchých slov a vět, které se dítě v každodenních situacích při častém užívání naučí odezírat. V některých případech se je postupně naučí identifikovat i sluchem a používat při běžném hovoru a hře.

Žák se sluchovým postižením v základní škole

- V případě vzdělávání žáků se sluchovým postižením ve školách pro sluchově postižené se vychází stejně jako při vzdělávání žáků intaktních v běžných školách z Rámcového vzdělávacího programu pro základního vzdělání (RVP ZV).
- RVP ZV je východiskem pro tvorbu školního vzdělávacího programu (ŠVP), který si vytváří každá škola individuálně.
- ŠVP je podkladem pro tvorbu individuálních vzdělávacích plánů.
- Do ŠVP se zařazují speciální vyučovací předměty a předměty speciálněpedagogické péče.
- U žáků se sluchovým postižením se jedná o logopedickou péči a rozvoj jazykových kompetencí.
- Ve ŠVP jsou uvedeny i používané kompenzační a didaktické pomůcky, speciální učebnice, výukové programy.

Komunikativní kompetence

- V rámci komunikativní kompetence je u žáků se sluchovým postižením kladen důraz na osvojení orální řeči a na zvládnutí písemné formy českého jazyka.
- Míra dosažených komunikačních kompetencí je jedním z faktorů podmiňujících vývoj osobnosti jedince se sluchovým postižením.
- V důsledku sluchového postižení může docházet k podnětové deprivaci a ke vzniku komunikační bariéry.
- U žáků se sluchovým postižením je třeba počítat s určitou mírou podpory a zajištění vhodných podmínek v běžné škole.
- Důležitý je i vlastní postoj žáka ke sluchové vadě.

Specifika vzdělávání žáka se sluchovým postižením v běžné škole

- Předpoklady pro úspěšné zařazení dítěte do běžné školy:
- Srozumitelná řeč, dobré vnímání a rozumění řeči druhých, přiměřeně k věku rozvinuté osobnostní vlastnosti (samostatnost, sociální zralost), schopnost ovládat a používat sluchadla (příp. kochleární implantát), průměrná inteligence, schopnost užívat český jazyk slovem i písmem, úspěšná sluchově-řečová výchova, okolí, rodina.
- Někteří učitelé mají obavy z přijetí takového žáka do třídy.
- Žák se sluchovým postižením může se v běžné třídě cítit izolovaný, nešťastný či přetížený.
- Důležitá je role třídního učitele, který má vliv na vytváření sociálního klimatu ve třídě.

Úskalí při přestupu na 2. stupeň ZŠ

- Někdy se mohou vyskytovat potíže při přechodu na 2. stupeň ZŠ, které souvisí se změnou třídního učitele a s nárůstem počtu učitelů, s nimiž se žák bude setkávat v jednotlivých předmětech.
- Spolužáci by také měli být seznámeni s problematikou sluchového postižení (workshopy, hrové aktivity).
- Ztráta sluchu v průběhu školní docházky – učitelé by měli být obeznámeni s možnými projevy v chování a reakcích žáka, které nás upozorní na to, že špatně slyší.
- Ze strany učitele mohou vznikat podezření na výskyt specifických poruch učení a chování (ADHD).

Podmínky v inkluzivní třídě se žákem se sluchovým postižením

- Při výuce by měl pedagog ve třídě, kde je vzděláván žák se sluchovým postižením, dbát na následující:
- Seznámit se s kompenzačními pomůckami, které žák používá
- Ujistit se, že máte se žákem navázaný oční kontakt
- Mluvit pomalu, zřetelně vyslovovat a nekřičet. Dostačující je přirozená hlasitost mluvy.
- Dbát na přirozený rytmus řeči a nepřehánět artikulaci ani gestikulaci.
- Žák by měl být předem informován o tématu hovoru.
- Není vhodné, aby mluvilo víc žáků najednou.
- V průběhu vyučování se pomocí kontrolních otázek ujistit, zda žák rozumí.
- Důležité pokyny, např. domácí úkol zapisovat na tabuli.
- Snažit se využít prostor pro individuální práci se žákem.
- Komunikace se žákem by neměla probíhat v příliš hlučném prostředí.

Žáci se sluchovým postižením ve středním školství

- Žáky se sluchovým postižením můžeme rozdělit s ohledem na typ a stupeň sluchového postižení a preferenci komunikačního systému, do tří skupin:
 1. Žáci s těžkou sluchovou vadou, kteří preferují komunikaci ve znakovém jazyce a zpravidla navštěvují školy pro sluchově postižené.
 2. Žáci, kteří jsou nedoslýchaví, sluchovou vadu mají kompenzovanou sluchadly, zvládají komunikaci v mluveném jazyce a jsou vzděláváni v běžných školách
 3. Žáci s kochleárním implantátem, volí typ školy, který vyhovuje jejich komunikačním předpokladům a možnostem.
- Kromě uvedených žáků máme ještě
- žáky se ztrátou sluchu – zde rozhoduje doba, kdy došlo ke ztrátě sluchu a úroveň jejich komunikačních schopností v době ztráty sluchu
- žáky se sluchovým a dalším přidruženým postižením – u nich záleží na typu a stupni obou těchto postižení, od nichž se odvíjí volba komunikačního systému.

Možnosti komunikace u nedoslýchavých a neslyšících žáků

- U nedoslýchavých žáků dochází k větším či méně rozsáhlým nápadnostem v řečovém vývoji. Nedoslýchaví jsou zpravidla schopni osvojit si mluvenou řeč v takové míře, která jim umožňuje využívat tento způsob komunikace jako dominantní komunikační systém.
- Někteří neslyšící ho doplňují dalšími komunikačními prostředky – daktylní abecedou, odezíráním, znakovanou češtinou, popř. znakovým jazykem.
- U neslyšících žáků se hlasitá řeč nevyvíjí přirozeně na auditivním základě cestou nápodoby. Dominantní roli přebírá zrakový analyzátor a je podporován analyzátozem sluchovým, tzn. zbytky sluchu. Nápadnosti se objevují v mluvené řeči v oblasti tvoření přízvuku, melodie řeči a v artikulaci.
- K zamezení vzniku obtíží je včasná indikace sluchadel a kvalitní odborná péče.
- Často zůstává pro neslyšící český znakový jazyk i v dospělosti hlavním komunikačním systémem.
- Využitím možnosti pro všechny jedince se sluchovým postižením jsou psací telefony, internet, notebooky, tablety, skryté titulky v televizi.

Sekundární vzdělávání žáků se sluchovým postižením a volba povolání

- Žáci se sluchovým postižením mohou navštěvovat střední odborná učiliště a střední školy pro sluchově postižené.
- V posledních letech byla zavedena nástavbová maturitní studia pro absolventy nematuritních oborů.
- Volba povolání u mladých lidí se sluchovým postižením má několik rovin, z nichž některé jsou specifické a některé stejné jako u intaktní populace.
- Specifická stránka je zdravotní, další specifickou rovinou je hledisko komunikační.
- Vzhledem k tomu, že přibývají absolventi maturitních oborů, zvyšuje se i počet uchazečů o studium na vyšších odborných školách a vysokých školách.
- Agentura podporovaného zaměstnávání – v roce 2006 vznikla v Praze Agentura pro neslyšící (APPN).